

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТЕЛЕЖУРНАЛІСТІВ

Розкривається роль правової культури у формуванні професійних якостей тележурналістів.

Ключові слова: тележурналістика, правова культура, професійна культура.

Раскрывается роль правовой культуры в формировании профессиональных качеств тележурналистов.

Ключевые слова: тележурналистика, правовая культура, профессиональная культура.

Role of the legal culture in the process of professional qualities forming of the journalists TV is discovers.

Key words: journalism TV, legal culture, professional culture.

Формування правової культури — найактуальніше і найскладніше завдання, яке постало перед українським суспільством у процесі його сучасного розвитку. Стаття 1 Конституції України проголошує, що Україна є правовою державою [9, с. 3]. Проте розбудова правової держави неможлива без формування відповідної правової культури громадян. Саме тому в «Національній програмі правової освіти населення» зазначено: «Становлення України як демократичної, правової держави, формування засад громадянського суспільства зумовлюють підвищення рівня правової культури населення» [10, с. 37].

Оскільки правове регулювання охоплює всі сфери суспільного життя, правова культура має складну структуру, і її формування не може бути ефективним поза диференційованим підходом до цього процесу, оскільки кожна категорія населення має свої контекст і особливості суспільного буття. Одним з найважливіших сегментів правової культури є професійна правова культура, яка характеризує стереотипи професійної діяльності людини з точки зору її правової оцінки. Роль професійної правової культури зумовлюється тим, що половину вільного від сну часу людина проводить на роботі, виконуючи свої професійні обов'язки.

Проблемі професійної правової культури присвячена певна наукова література. Проте серйозних праць, у яких розкривається специфіка професійної правової культури тележурналістів, поки що немає. Деякі аспекти цієї проблеми порушувалися в працях Д. Абрамова [1], А. Віннікова [2], О. Германової [3], В. Іванова і В. Сердюка [8], Т. Неймаш [11], О. Приходько [12], С. Ступака й О. Вязенко [13]. У цій статті розкривається значення правової культури для професійної підготовки тележурналістів.

У контексті дослідження дуже цікава думка відомого фахівця в галузі конституційного права, доктора юридичних наук Ю. Тодики про відповідність правової культури якості правового життя суспільства, рівню його розвитку. «Сучасний рівень правової культури в Україні, — пише він, — визначається передусім правосвідомістю населення, тобто тим, наскільки освоєні такі правові феномени, як цінність прав і свобод людини й громадянина, важливість чіткої юридичної процедури під час вирішення суперечок, наскільки населення поінформоване в правовому сенсі, яке його емоційне ставлення до закону, суду, різних правоохоронних органів, юридичних засобів і процедур, яка настанова громадян щодо виконання юридичних норм, передусім конституційних» [14, с. 22–23]. Проте у формуванні правосвідомості населення велику роль відіграють інформаційна діяльність журналістів та якість інформації, яку вони надають громадянам.

Роль правової культури в процесі професійної підготовки тележурналістів зумовлена такими обставинами.

По-перше, готуючи до ефіру передачу або сюжет, тележурналіст має не тільки навести певні факти, але і інтерпретувати їх. Остання завжди зумовлена моральними якостями журналіста, які визначають характер його позиції. Але у зв'язку з недостатнім рівнем правових знань навіть високоморальний журналіст може припуститися істотних помилок у висвітленні фактів.

Наприклад, шахраї обманним способом відібрали квартиру. Громадянин звернувся до суду, але суд не задовольнив його позову. У цій ситуації найпростішим є звинуватити суддю в потуранні шахраям. Але під час ухвалення рішення суддя повинен неухильно дотримувати Закону. Якщо громадянин або правоохоронні органи не надали до суду незаперечних доказів, що в цьому разі було здійснене шахрайство, то суддя просто не міг винести іншого вироку. Тобто під час інтерпретації факту позбавлення громадянина квартири як негативного явища тележурналісту слід докладно з'ясувати, чому суд не зміг відновити справедливість: чи в цьому винен суддя; чи недосконалим є чинне законодавство; чи все зроблено для надання до суду доказової бази.

Таким чином, інтерпретація фактів має здійснюватися тележурналістами як відповідно до загальнолюдських морально-етичних цінностей, так і норм чинного законодавства. При цьому слід пам'ятати: незважаючи на те, що в процесі історичного розвитку, особливо останнім часом, норми права суттєво наблизилися до норм моралі, але повністю вони не збігаються.

По-друге, діяльність тележурналістів (як журналістів узагалі) тісно пов'язана з авторським правом. Під останнім розуміється набір виняткових прав, які дозволяють авторам літературних, мистецьких, наукових та інших творів отримати соціальні блага від

результатів своєї творчої діяльності. Авторське право історично виникло внаслідок необхідності захистити права авторів літературних творів та творів мистецтва, але нині воно поширюється фактично на будь-які результати творчої діяльності, зокрема й тележурналістики. Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», об'єктом авторського права є аудіовізуальні твори [4]. Авторське право — ключова галузь права інтелектуальної власності [15, с. 138–163].

Порушення авторських прав тележурналістами нерідко зумовлюється незнанням відповідних положень цивільного кодексу. Основними порушеннями авторського права в галузі тележурналістики є копіювання журналістами чужих телесюжетів і авторських телепрограм. Порушення авторського права тягне за собою негативні наслідки (адміністративну відповідальність) не тільки для самого порушника, але й для телекомпанії, в якій він працює.

По-третє, тележурналісти, як і інші представники ЗМІ, виконують у політичному процесі роль агентів політичної соціалізації населення. Невипадково в Законі України «Про інформацію» в переліку основних напрямів інформаційної діяльності на першому місці зазначено політичний [6]. Результати численних соціологічних досліджень свідчать, що більше 70 % інформації про політику, її дійових осіб, позиції політичних сил, політичні вибори громадяни одержують завдяки телебаченню. Потреба суспільства в достовірній політичній інформації вимагає від журналістів об'єктивного висвітлення подій. Проте будь-який журналіст є людиною, котра має певні ідейні переконання, політичні преференції, власний життєвий досвід, що не може тим чи іншим чином не впливати на його професійну діяльність. Але одне, якщо під час висвітлення політичних подій журналіст явно чи приховано підтримує певну політичну силу, а інше, коли він з якихось причин дезінформує громадян. Дезінформація громадян набуває значного поширення в період виборчих кампаній. Хоча виборче законодавство України забороняє публікацію недостовірної інформації про кандидатів та політичні сили, які беруть участь у виборах, але будь-яка виборча кампанія супроводжується великим обсягом замовленої «чорнухи», що лунає з телекранів.

В Україні стало вже традицією скаржитися на недосконалість вітчизняного законодавства. У цілому погоджуючись із тезою про недосконалість, усе ж варто зазначити, що ця недосконалість часто перебільшується. Тобто головна проблема, яка значною мірою зумовлює процес формування правової культури, полягає не в недосконалості законодавства, а в тому, що відбувається тотальне ігнорування чинних законів. Так, Закон України «Про інформацію» містить застереження щодо використання інформації для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної

цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини [6]. Проте нерідко, висвітлюючи політичні події, тележурналісти виходять за рамки правових обмежень, і їх інтерпретація новинних подій фактично перетворюється на заклик до правопорушень. Особливо це стосується висвітлення міжетнічних і міжконфесійних відносин та мовного питання. Але скільки журналістів було покарано за такі порушення?

По-четверте, формування правової культури є необхідним для захисту професійних прав тележурналістів. Знання законів значно полегшує їх професійну діяльність: законодавство надає журналістам широких прав та гарантій проти перешкоджання їй. Закон України «Про інформацію» гарантує діяльність журналістів, оскільки професія зобов'язує їх бути першими на місці подій, розуміти причини, наслідки та глибинний зміст явищ, тлумачити їх для громадськості. Тому журналіст під час виконання професійних обов'язків має право здійснювати письмові, аудіо- й відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом. Він має право відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, що ними проводяться, і бути особисто прийнятим у розумний термін посадовими та службовими особами, окрім випадків, визначених законодавством. Журналіст також має право не розкривати джерел інформації або інформації, яка дозволяє встановити джерела інформації, окрім випадків, коли до цього його зобов'язують рішення суду на основі закону. Закон встановлює, що після пред'явлення документа, який засвідчує його професійну діяльність, працівник засобів масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових заворушень, воєнних дій, окрім випадків, передбачених законом. При цьому журналіст, працівник засобу масової інформації зобов'язаний дотримувати правил внутрішнього трудового розпорядку, встановлених суб'єктом владних повноважень, не перешкоджати діяльності його службових і посадових осіб.

Згідно зі статтею 47.1 Закону України «Про інформацію», не можна притягати до відповідальності за висловлення оціночних суджень, під якими розуміються висловлювання, котрі не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також висловлювання (за винятком образи чи клепу), які не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів, зокрема вживання гіпербол, алегорій, сатири. Оціночні судження не підлягають спростуванню чи доведенню їх правдивості. Особа також звільняється від відпові-

дальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд доведе, що ця інформація є суспільно значимою [6].

Закон України «Про інформацію» наголошує, що обмеження права на одержання відкритої інформації забороняється законом та переважне право на одержання інформації мають громадяни, яким ця інформація необхідна для виконання своїх професійних обов'язків [6]. Зрозуміло, що до категорії громадян, яким інформація необхідна для виконання своїх професійних обов'язків, насамперед належать журналісти.

Чинне законодавство надає журналістам механізм захисту своїх професійних прав. Так, стаття 58 Закону України «Про телебачення та радіомовлення» передбачає, що творчий колектив телерадіоорганізації, який складається з телерадіожурналістів, має право обстоювати інтереси телерадіожурналістів, здійснювати контроль за дотриманням їхніх прав, вимог щодо заборони цензури і втручання у творчу діяльність телерадіоорганізації. Збори творчого колективу телерадіоорганізації обирають половину складу редакційної ради телерадіоорганізації. Телерадіожурналіст має право:

- брати участь у зборах творчого колективу телерадіоорганізації, вносити пропозиції щодо розгляду ними питань;
- пропонувати кандидатури до складу редакційної ради телерадіоорганізації, бути обраним до її складу;
- звертатися до редакційної ради телерадіоорганізації щодо порушень прав телерадіожурналістів, вимог щодо заборони цензури і втручання у творчу діяльність телерадіоорганізації, порушень редакційного статуту телерадіоорганізації [10].

Чинне законодавство спрямоване на захист честі, гідності та ділової репутації журналістів. Честь — це громадська оцінка соціальних, моральних та духовних якостей особистості, що визначає її місце в суспільстві, соціальній групі, серед колег тощо. Гідність — це оцінка особистістю своїх соціальних і моральних якостей як члена суспільства. Честь і гідність є категоріями взаємопов'язаними й відбивають у соціальному сенсі місце та роль особистості в суспільстві. Ділова репутація — це публічна оцінка трудових і професійних якостей особи, виконання покладених на неї обов'язків, відчуття відповідальності за роботу, яку вона виконує. Таким чином, категорія «ділова репутація» є вужчим поняттям, ніж поняття честі та гідності, оскільки охоплює тільки виробничу сферу і може належати до оціночних критеріїв честі та гідності. На нашу думку, точка зору про те, що термін «ділова репутація» стосується тільки суб'єктів підприємницької діяльності, є помилковою. Поняття «ділова репутація» може використовуватися в будь-якому разі, коли йдеться про професіоналізм, вміння тримати своє слово стосовно контрагентів, ретельне виконання службових, трудових і договірних зобов'язань. Стаття 43 Закону України «Про друковані

засоби масової інформації (пресу) в Україні» прямо вказує на те, що «професійний журналіст редакції під час виконання службових обов'язків перебуває під її правовим і соціальним захистом. Честь, гідність, недоторканність журналіста охороняються законом» [5].

Таким чином, перспективою подальших досліджень будуть способи формування такої правової культури, яка була б адекватною принципам правової держави. Це є найактуальнішим завданням українського суспільства в процесі його демократичної трансформації. Важливість цього завдання зумовлена тим, що без формування відповідного культурного підґрунтя розбудувати правову демократичну державу неможливо. Значну роль у подоланні існуючих негараздів мають відіграти засоби масової інформації, особливо телебачення. Проте результати його впливу на стан соціально-політичних відносин значною мірою визначаються правовою культурою тележурналістів. Виховання правової культури тележурналістів має стати одним із провідних напрямів їх професійної підготовки. У зв'язку із цим доцільно ввести до програм фахової підготовки тележурналістів у вищих навчальних закладах як обов'язковий предмет «Інформаційне право», зорієнтувати його на потреби їх професійної діяльності.

Підвищення правової культури тележурналістів, впливаючи через їх соціалізуючу функцію на рівень правової культури суспільства в цілому, значне в перспективі стати одним з істотних чинників розвитку демократичного процесу в Україні.

Список літератури

1. Авраамов Д. С. О профессиональной этике журналиста / Д. С. Авраамов // *Вопр. философии*. — 1990. — № 5. — С. 168–172.
2. Винников А. Кодификация норм профессионального поведения журналистов / А. Винников // *Персонал*. — 2002. — N 9. — С. 64–68.
3. Германова О. Регулювання відносин у сфері авторського права і суміжних прав інформаційним законодавством України / Ольга Германова // *Магістеріум*. — 2006. — Вип. 22: Журналістика. — С. 51–56.
4. Закон України «Про авторське право і суміжні права» (в редакції від 11.07.2001 р. // *Відомості Верховної Ради України*. — 2001. — № 43. — Ст. 214.
5. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>. — Назва з екрана.
6. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ucrf.gov.ua/uk/doc/laws/1149672211/>. — Назва з екрана.
7. Закон України «Про телебачення та радіомовлення» від 21 грудня 1993 року зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.275.36&nobreak=1>. — Назва з екрана.

8. Іванов В. Ф. Журналістська етика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Іванов, В. Сердюк. — 2-ге вид., випр. — К. : Вища шк., 2007. — 231 с.
9. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. — К. : Україна, 1996. — 36 с.
10. Національна програма правової освіти населення // Офіційний вісник України. — 2001. — №43. — С. 37–44.
11. Неймаш Т. Обережно, злий копірайт : як закон захищає авторські права на журналістські матеріали / Тетяна Неймаш // Телекритика. — 2007. — № 12. — С. 40–41.
12. Приходько О. Механізми журналістської саморегуляції: європейські рекомендації та українські реалії / О. Приходько // Магістеріум. — 2006. — Вип. 22: Журналістика. — С. 49–51.
13. Ступак С. Авторське право і суміжні права в ефірному мовленні. / С. Ступак, О. Вязенко // Телерадіокур'єр. — 2005. — № 1. — С. 84–86.
14. Тодыка Ю. Н. Конституционные основы формирования правовой культуры : монография / Ю. Н. Тодыка. — Х. : Райдер, 2001. — 160 с.
15. Цивільний кодекс України. У редакції на 15 жовтня 2005 року. — Х. : ПП «ІГВІНІ», 2005. — 400 с.

Надійшла до редколегії 22.01.2013 р.